

**WSZYSTKO,
CO TRZEBA WIEDZIEĆ!**

- o co walczą dwa narody?
- jak rozwiązać ten konflikt?
 - wpływy mocarstw zachodnich

Martin Bunton

KONFLIKT PALESTYŃSKO-IZRAELSKI

Tłumaczenie Paulina Matera

Original English
language edition by

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

**> KRÓTKIE
WPROWADZENIE**

KONFLIKT PALESTYŃSKO-IZRAELSKI

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Martin Bunton

KONFLIKT PALESTYŃSKO-IZRAELSKI

Tłumaczenie Paulina Matera

Original English
language edition by

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

Łódź 2017

Tytuł oryginału: *The Palestinian-Israeli Conflict: A Very Short Introduction*

Rada Naukowa serii *Krótkie Wprowadzenie*

Jerzy Gajdka, Ewa Gajewska, Krystyna Kujawińska Courtney
Aneta Pawłowska, Piotr Stalmaszczyk

Redaktorzy inicjujący serii *Krótkie Wprowadzenie*

Urszula Dzieciatkowska, Agnieszka Kałowska

Tłumaczenie

Paulina Matera

Redaktor Wydawnictwa UŁ

Bogusław Pielat

Skład i łamanie

Munda – Maciej Torz

Projekt typograficzny serii

Tomasz Przybył

The Palestinian-Israeli Conflict: A Very Short Introduction was originally published in English in 2013. This translation is published by arrangement with Oxford University Press. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego is solely responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon

© Copyright by Martin Bunton 2013

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2017

© Copyright for Polish translation by Paulina Matera, Łódź 2017

Publikacja sfinansowana ze środków Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.07660.16.0.M

Ark. wyd. 6,3; ark. druk. 9,875

Paperback ISBN Oxford University Press: 978-0-19-960393-0

ISBN 978-83-8088-601-8

e-ISBN 978-83-8088-602-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Spis ilustracji	7
Podziękowania	9
Wprowadzenie	11
1. Palestyna osmańska 1897-1917	17
2. Palestyna brytyjska 1917-1937	31
3. Palestyna podzielona 1937-1947	53
4. <i>Atzmaut</i> i <i>Nakba</i> 1947-1967	73
5. Okupacja 1967-1987	91
6. Narodziny i upadek procesu pokojowego 1987-2007	109
Zakończenie	129
Kalendarium	139
Bibliografia	145
Polecane lektury	149
Indeks	153

Spis ilustracji

1. Mapa rzeźby terenu	23
2. Przekrój poprzeczny rzeźby terenu	24
3. Podział administracyjny w czasach Imperium Osmańskiego	28
4. Granice mandatu w Palestynie	40
5. Ziemie wykupione przez Żydów	45
6. Plan podziału Palestyny autorstwa komisji Peela z 1937 r.	57
7. Oenzetowski plan podziału Palestyny z 1947 r	68
8. Linie zawieszenia broni ustalone przez ONZ w 1949 r.	75
9. Główne obozy palestyńskich uchodźców	78
10. Wojna sześciodniowa	92
11. Jerozolima od 1967 r.	99
12. Mapa podziału terytorium palestyńskiego ustalonego w Oslo (strefy A, B i C)	115
13. Wzgórze Świątynne/Al-Haram asz-Szarif (widok obecny)	122
14. Mapa murów i barier na Zachodnim Brzegu Jordanu	125

Podziękowania

Wielu moich kolegów, studentów, przyjaciół i członków rodziny przyczyniło się do powstania tej książki i chcę im za to podziękować. Mam duży dług wdzięczności wobec Gregory'ego Blue, Christophera Rossa i Michaela Thornhilla, którzy rzetelnie przeczytali kilka wstępnych wersji, poprawiając błędy i przekazując cenne sugestie. Na specjalne podziękowania zasługuje Avi Shlaim, za swoje wsparcie i rady w kwestiach prawnych i Mouim Rabbani za dzielenie się swą wiedzą i doświadczeniem. W różny sposób moje przemyślenia stymulowali koledzy z Uniwersytetu Wiktorii w Kanadzie: Paul Bramadat, Rod Dobell, Andrew Rippin, Gus Thaiss i Andrew Wender. Pragnę również podkreślić, że pośredni i bezpośredni wpływ na kształt książki miały publikacje naukowców z Bliskiego Wschodu, co starałem się zawsze zaznaczyć w przypisach i polecanych na końcu pracy lekturach. Chcę przy tym zaznaczyć, że tylko autor ponosi odpowiedzialność za błędy faktograficzne i interpretacyjne. Muszę także podziękować studentom Katedry Historii Uniwersytetu Wiktorii oraz lokalnym grupom i organizacjom, z którymi przez ponad dwie dekady próbowałem dzielić się moją wiedzą i pytaniami. Szczególne podziękowania kieruję do Martina Hoffmana, Ezry Karmela i Christiny Winter, za ich wnikliwe uwagi i pomoc w prowadzeniu badań. Emma Ma, której jestem bardzo wdzięczny, wykazała dużo cierpliwości i wspierała mnie podczas kolejnych etapów procesu publikacji. Dziękuję także zespołowi z Oxford University Press, do którego należeli: Luciana O'Flaherty, Kerstin Demata, Andrea Keegan,

Carol Carnegie, Prabha Parthiban, Kevin Doherty oraz Mike z Chartwell Illustrations.

Jak zwykle, moje specjalne podziękowania przekazuję Elli, Peterowi i Sethowi (a także Cleo). Fakt, że książka ujrzała wreszcie światło dzienne, zawdzięczam przede wszystkim wsparciu i miłości mojej żony Saiji.

Wprowadzenie

Toczący się ponad 120 lat konflikt izraelsko-palestyński miał wiele aspektów, ale żaden z nich nie był tak naglący i namacalny jak problem podziału terytorium. Błędne przekonanie o ciągłej krwawej walce między Izraelczykami a Palestyńczykami utrwaliło postrzeganie konfliktu jako mającego starożytne i religijne podłoże. Natomiast to *Krótkie wprowadzenie* przedstawia go jedynie jako współczesną rywalizację terytorialną: dwa narody walczą o tę samą ziemię. Największym wyzwaniem stojącym na przeszkodzie rozwiązaniu konfliktu jest w istocie wyznaczenie granic.

Ta książka koncentruje się zatem całkowicie na stałym, choć zmieniającym swój charakter, problemie podziału stosunkowo niewielkiego, jednak geograficznie zróżnicowanego pasa ziemi pomiędzy Morzem Śródziemnym a Jordanem. W sześciu rozdziałach, ułożonych w porządku chronologicznym, prześledzono kolejne niepowodzenia działań zmierzających do określenia warunków ustanowienia dwóch niezależnych państw, które zaspokoiłyby roszczenia zarówno Żydów, jak i Palestyńczyków do tego samego terytorium. Każda część dotyczy wydarzeń na przestrzeni 20 lat (z wyjątkiem jednego 10-letniego okresu): 1897–1917; 1917–1937; 1937–1947; 1947–1967; 1967–1987 i 1987–2007. Poszczególne rozdziały są skoncentrowane wokół historycznych punktów zwrotnych: Kongresu Syjonistycznego w Bazylei w 1897 r.; *Deklaracji Balfoura* z 1917 r. i brytyjskiej okupacji Palestyny; planu podziału Palestyny zaproponowanego przez Peela w 1937 r. i przemocy podczas arabskiego powstania; oenzetowskiego planu podziału z 1947 r. oraz wybuchu

wojny w Palestynie; wojny 1967 r.; i w końcu – wokół *intifady* z 1987 r. Wydarzenia są ułożone w porządku chronologicznym, gdyż w książce przedstawiono szerokie tło historyczne. Jedno z jej głównych założeń stanowi bowiem twierdzenie, że niemożliwa jest ocena teraźniejszości, ani dyskusja o przyszłości, bez zrozumienia rozwoju konfliktu od samego początku. Poprzez zwrócenie uwagi na złożoność problemu, którego nawarstwiającego się przez lata nowe aspekty komplikowały sytuację, skoncentrowano się na występujących co 20 lat punktach zwrotnych, co klarownie obrazuje cykliczny charakter napięć. Znaczenie tych wydarzeń polega na tym, że – paradoksalnie – stanowiły jednocześnie motywację do rozwiązywania konfliktów, jak i ich zarzucie; wzbudzały nadzieję na możliwość przecięcia gordyjskiego węzła sporu terytorialnego, w tym samym czasie go zaciskając.

W 1897 r., podczas spotkania na Światowym Kongresie Syjonistycznym w Bazylei, liderzy określili Palestynę jako ziemię, na której Żydzi mogli się osiedlać i budować swoje własne państwo. W 1917 r. katalizatorem realizacji planów ruchu syjonistycznego stało się przyznanie rządowi brytyjskiemu, który podczas pierwszej wojny światowej poparł jego plany, kontroli nad terytorium Palestyny. W języku hebrajskim terytorium Palestyny nazywane jest *Eretz Israel* – Ziemią Izraela. Jednak syjonistyczna definicja geograficzna ziemi ojczystej była problematyczna, pragmatyczna oraz zmienna. Popierane w okresie międzywojennym przez brytyjskie rządy syjonistyczne osadnictwo skupiało się głównie w sprzyjających rolnictwu dolinach i na nadbrzeżnych równinach, zasadniczo omijając centra starożytnej cywilizacji żydowskiej, usytuowane na wzgórzach środkowej Palestyny. Ten geograficzny podział między równinami a wzgórzami doprowadził do głębokiej zmiany w określaniu terytorialnej lokalizacji żydowskiej ojczyzny w pierwszej połowie wieku XX. Kiedy w roku 1937 ogłoszono plan Peela, a w 1947 oenzetowską koncepcję utworzenia państwa żydowskiego w Palestynie, wyznaczono jego terytorium na obszarach nadbrzeżnych i położonych w dolinach. Tam właścicielami ziemi byli głównie syjoniści, a nie autochtoniczna ludność arabska.

Liderzy syjonistyczni budowali poparcie dla idei podziału Palestyny z powodów strategicznych, a nie religijnych: „Stwórzcie natychmiast państwo żydowskie” – pisał Dawid Ben Gurion – „nawet jeśli nie będzie w jego granicach wszystkich ziem”. W związku z tym, kiedy liderzy syjonistyczni przeżywali w 1947 r. największe zwycięstwo swojej dyplomacji – dwie trzecie Zgromadzenia Ogólnego ONZ głosowało za podziałem – zaakceptowali państwo bez Jerozolimy, która miała pozostać pod nadzorem międzynarodowym, bez wzgórz swoich przodków (znanych z *Biblii* jako Judea i Samaria), które zostały zaanektowane przez jordańskiego króla Abdullaha i były nazywane w jego królestwie Zachodnim Brzegiem.

Granice ustalone przez ONZ w planie podziału z 1947 r. zostały zakwestionowane przez palestyńskich Arabów. Uważali oni całe terytorium mandatu Palestyny za swoją ojczyznę. Przekonanie to było oparte na ich długotrwałej obecności i przewadze liczebnej na tym obszarze w czasie brytyjskiej okupacji, rozpoczętej w 1917 r. Kiedy odmówiono im prawa do samostanowienia po pierwszej wojnie światowej, w czasie gdy stanowili 90% populacji, Palestyńczycy znaleźli się pod okupacją brytyjskiego imperium, którego zaangażowanie w syjonizm było postrzegane jako poważne zagrożenie dla ich narodowej tożsamości. Konflikt był nieunikniony, a wraz z kolejnymi aktami przemocy i rundami negocjacji, palestyńscy Arabowie doświadczali stopniowego, lecz zauważalnego kurczenia się obszaru, na którym mogliby założyć swoje państwo. Plan podziału, autorstwa Peela, z 1937 r. przewidywał utworzenie arabskiego państwa na obszarze około 75% palestyńskiego mandatu, a plan ONZ – tylko na 44%. Po zawieszeniu broni kończącym kolejny konflikt zbrojny w 1949 r., tylko 22% byłego mandatu znalazło się poza granicami nowego państwa – Izraela.

Wojna o Palestynę, toczona w latach 1947–1949, wymusiła ucieczkę ludności arabskiej, co zapoczątkowało trwający do czasów nam współczesnych ogromny problem uchodźców. Przez kolejne dekady Palestyńczycy konsekwentnie odmawiali oficjalnego uznania Izraela. Jednak warunki polityczne uległy zmianie

po wojnie z 1967 r. i po *intifadzie* rozpoczętej w 1987 r. Wtedy stopniowo większość Palestyńczyków uznała, że nie można ignorować istnienia tego państwa. Palestyńskie wsparcie dla dyplomatycznego kompromisu z Izraelem było spowodowane dążeniem do uzyskania w zamian własnego, niezależnego państwa. W 1988 r. przywództwo palestyńskie oficjalnie uznało podział byłego mandatu brytyjskiego za realne rozwiązanie ponadstuletniego konfliktu z syjonistami. Akceptacja przynależności do Izraela 78% tego obszaru została uznana za historyczny kompromis. Palestyńczycy mieli mieć pełne prawa do pozostałych 22%.

Jednakże Izrael traktował ten kompromis jako początek, a nie koniec negocjacji. Po podboju i okupacji Zachodniego Brzegu Jordanu i strefy Gazy w 1967 r. coraz więcej Izraelczyków domagało się zwiększenia kontroli nad obszarami poza granicami ich państwa. Niektórzy z nich twierdzili, że to Bóg dał im prawo do posiadania terenów zamieszkiwanych w czasach biblijnych. Intensyfikacja osadnictwa żydowskiego na palestyńskich terytoriach okupowanych po 1967 r. była uważana przez resztę świata za naruszenie prawa międzynarodowego (które zabrania osiedlania się obywateli państwa okupującego na okupowanych ziemiach). Jednak zabiegając o poparcie izraelskiej opinii publicznej, lobby opowiadające się za tą praktyką przedstawiało się jako współczesne wcielenie syjonistycznego ruchu osadniczego. Utrzymywało ono, że prawo Żydów do Grobowca Patriarchów w Hebronie, grobu Racheli obok Betlejem czy innych starożytnych obiektów na Zachodnim Brzegu Jordanu (który nazywali Judeą i Samarią), jest tak samo oczywiste jak prawo do obszarów, które wcześniej zostały włączone w granice syjonistycznego państwa. Ta walka o definicję izraelskiego społeczeństwa oraz o znaczenie i granice izraelskiego państwa trwa po dziś dzień, a od jej rezultatów zależy także przyszłość społeczeństwa palestyńskiego.

Jak wskazuje tytuł, to *Krótkie wprowadzenie* dotyczy konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Był on od samego początku przedmiotem zainteresowania na całym świecie. Był również obecny w strategii mocarstw zabiegających o polityczne i gospodarcze wpływy w regionie. Do czasów współczesnych możemy wyróż-

nić cztery kluczowe fazy międzynarodowego zaangażowania: osmańską, europejską, rywalizacji supermocarstw i amerykańską. Należy stwierdzić, że największe znaczenie miał okres rządów europejskich. Brytyjska kontrola nad Palestyną trwała tylko trzy dekady, w latach 1917–1948. Jednak był to okres wystarczająco długi, by ustanowić państwowy zarząd i równocześnie doprowadzić do sporów etniczno-religijnych, które miały przyczynić się do ostatecznego podziału tego państwa. Po drugiej wojnie światowej proces dekolonizacji, który wystąpił na całym świecie, stwarzał okazję dla dwóch supermocarstw: Stanów Zjednoczonych i ZSRR, do rozszerzania wpływów. Kolejna faza walk między Izraelem i jego arabskimi sąsiadami odegrała kluczową rolę we włączaniu Bliskiego Wschodu w zimnowojenną rywalizację o światową dominację.

Konflikt był jednocześnie powiązany z kwestiami regionalnymi. Od 1937 r. różne reżimy rządzące krajami arabskimi oraz ruchy ideologiczne proponowały Palestyńczykom wsparcie dla obrony ich interesów. Będąc jedynie małą częścią społeczności arabskiej, Palestyńczycy zdobyli nieproporcjonalnie duże wpływy. Shibley Telhami opisał okupację i związane z nią cierpienia Palestyńczyków jako „otwartą ranę, przypominającą bolesny okres w arabskiej historii”. Należy jednak zauważyć, że pozycja Palestyńczyków w świecie arabskim nigdy nie była jednoznaczna, a postrzeganie ich problemów – silnie uzależnione od współpracy lub rywalizacji między państwami bliskowschodnimi. Z pewnością toczący się konflikt z Izraelem wciąż dostarcza arabskim reżimom okazji do wzmacniania swojej legitymizacji poprzez działania na rzecz Palestyńczyków. Rozgoryczenie związane z tą sprawą było jednak wykorzystywane także przez walczących islamistów i dysydentów, których celem było obalenie tych rządów.

Gdy było to możliwe, w niniejszej książce dokładnie analizowano rolę interwencji zagranicznych i regionalnych trendów. Najwięcej jednak uwagi poświęcono głównej i niezmiennej przyczynie konfliktu – wzajemnie wykluczającym się roszczeniom terytorialnym dwóch rywalizujących nacjonalizmów: palestyńskiego i izraelskiego.

Rozdział 1

Palestyna osmańska 1897–1917

Dnia 29 sierpnia 1897 r. Teodor Herzl zwołał pierwszy Kongres Syjonistyczny w Bazylei (Szwajcaria). Ponad 200 delegatów – większość z nich przybyła z Europy Wschodniej – zebrało się, by przedyskutować postulat stworzenia nowego państwa, w którym Żydzi stanowiliby większość obywateli. Jako dziennikarz pracujący w Paryżu w latach 90. XIX w., Herzl był świadkiem narastających nastrojów antysemitycznych wśród francuskich nacjonalistów. To doświadczenie utwierdziło go w przekonaniu, że nawet zasymilowany Żyd nigdy nie zostanie uznany w Europie za pełnoprawnego obywatela. W 1896 r. napisał książkę *Der Judenstaat* (pierwsze pol. tłum.: *Państwo żydowskie. Poszukiwanie nowoczesnego rozwiązania kwestii żydowskiej*, 1915), w której przedstawił, w jaki sposób powstanie państwa żydowskiego zakończy panujący w Europie antysemityzm. Ten cel nie był czymś nowym. Wezwania do utworzenia ojczyzny dla Żydów pojawiły się już po pogromach w Rosji na początku lat 80. XIX w. Wyjątkowym osiągnięciem programu bazylejskiego Herzla była powołana wtedy struktura organizacyjna, konieczna do wprowadzenia tego celu w życie. Delegaci utworzyli Światową Organizację Syjonistyczną jako stałe ciało koordynujące działania związane z tą sprawą. Syjonizm zdefiniowano jako „stworzenie ojczyzny dla narodu żydowskiego w Palestynie”.

Palestyna była już jednak zamieszkana. Wielu ludzi w Europie, którzy okrzyknęli syjonizm wielką i godną uwagi inicjatywą, wyobrażali sobie Palestynę jako pustą ziemię. Projekt bazylejski został ogłoszony w czasie wielkiego fermentu intelektualnego,